

Romano džaniben

časopis romistických studií | 26. ročník | 2/2019

EDITORKA ČÍSLA:

Helena Sadílková

Seminář romistiky, Katedra středoevropských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Na obálce:

Małgorzata Mirga-Tas | Three sisters (Tři sestry) | Akryl a textil na plátně – kombinovaná technika,
135 x 135 cm, 2017 | Foto: Marcin Tas

Obsah

Sadílková Helena

Historie a historiografie nucených sterilizací romských žen v Československu a jejich přesahu do současnosti.

Úvod k tematickému číslu Romano džaniben

5

RECENZOVANÁ ČÁST

Gwendolyn Albert

Nucené sterilizace jako projev anticikanismu:

Příklad Československa a České / Slovenské republiky

21

Claud Cahn

Historický oblouk: zjedná připravovaný zákon spravedlnost pro oběti nucené sterilizace v České republice?

43

Lada Viková

V postavení „osob nehodných reprodukce“. Dokumenty svědčící o sterilizaci Romů z protektorátu během 2. světové války

71

Maija Runcis

Sociální stát a nucená sterilizace – švédská zkušenost

107

NERECENZOVANÁ ČÁST

Štefan Ivanco

Násilné sterilizácie na Slovensku:

Dvadsať rokov odvahy a angažovanosti rómskych žien

127

Ruben Pellar, Zbyněk Andrš

Historie jedné iniciativy ze sklonku osmdesátých let:

Sterilizace romských žen a romštináři

141

Paul Ůfner, Bert de Rooij, Zbyněk Andrš, Ruben Pellar

Odkupování plodnosti. Výzkum sterilizačních praktik týkajících se romských žen v Československu, který provedli Paul Ůfner a Bert de Rooij z pověření sdružení Vereniging Lau Mazirel a nadace Stichting Informatie over Charta 77.

Překlad zprávy z roku 1990 včetně jejích příloh.

147

Zbyněk Andrš
 Rozhovor k dokumentaci sterilizací romských žen
 (Chminianske Jakubovany, 1988) 217

Lada Viková
Šunen Roma so pes kerel, kajso hiros ma domuken /
 Pocta skupině Čercheň z Rokycan 231

Małgorzata Mirga-Tas
Ko me som, sar andre koda saworo dogielom,
to me dadengri bući, he waś koda tencie palikieraw... /
 Kdo jsem a jak jsem ke všemu dospěla,
 to je zásluha mých rodičů, a proto jim za to děkuji... 239

RECENZE | ANOTACE

Claude Cahn: *Human Rights, State Sovereignty and Medical Ethics: Examining Struggles Around Coercive Sterilisation of Romani Women* (Edit Szénássy) 251

European Roma Rights Center: *Coercive and Cruel: Sterilisation and Its Consequences for Romani Women in the Czech Republic (1966-2016)* (Tomáš Reichel) 255

Zuzana Jurková: *Romští hudebníci v 21. století. Rozhovory s Olgou Fečovou, Josefem Fečem, Pavlem Dirdou a Janem Duždou / Romani music in the 21st century. Interviews with Olga Fečová, Josef Fečo, Pavel Dirda and Jan Dužda* (Lada Viková) 259

Vera Sokolova: *Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia* (Victoria Shmidt) 263

Recenze | Anotace

Claude Cahn

*Human Rights, State Sovereignty and Medical Ethics:
Examining Struggles Around Coercive Sterilisation of Romani Women*
/ Edit Szénássy

European Roma Rights Center

*Coercive and Cruel: Sterilisation and Its Consequences for Romani Women
in the Czech Republic (1966–2016)*
/ Tomáš Reichel

Zuzana Jurková

*Romští hudebníci v 21. století. Rozhovory s Olgou Fečovou, Josefem Fečem,
Pavlem Dirdou a Janem Duždou – Romani Music in the 21st Century.
Interviews with Olga Fečová, Josef Fečo, Pavel Dirda and Jan Dužda*
/ Lada Víková

Vera Sokolova

Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia
/ Victoria Shmidt

Zuzana Jurková

**Romští hudebníci v 21. století. Rozhovory s Olgou Fečovou,
Josefem Fečem, Pavlem Dirdou a Janem Duždou. /**

**Romani Music in the 21st Century. Interviews with Olga
Fečová, Josef Fečo, Pavel Dirda and Jan Dužda**

Praha, FHS UK, 2018, 118 s. ISBN 978-80-7571-023-9

V roce 2018 byla známou etnomuzikoložkou Zuzanou Jurkovou vydána dvojjazyčná (česko-anglická) kniha, v níž – jak název napovídá – především prostřednictvím čtyř rozhovorů s romskými hudebními osobnostmi autorka pátrá po funkci romské hudby v životech romských muzikantů. Publikace sestává z šesti částí: na úvodní reportáž z autorčiny návštěvy 20. výročí spolku Čhavorikani Luma (založeným manžely Jožkem a Olgou Fečovými) navazuje autorčin akademický text shrnující základní teoreticko-metodologické teze, vlastní inspirace a význam jednotlivých rozhovorů. Stěžejní část je tvořena čtyřmi rozhovory, z nichž každý je opatřen krátkým úvodem představujícím umělce, žánr hudby, jemuž se věnuje, okolnosti rozhovoru, popř. i kdy a za jakých okolností se s ním autorka seznámila, u každého z rozhovorů se čtenář dozvídá, kde a kdy k rozhovoru došlo, popř. kdo byl u rozhovoru přítomný. V této publikaci se autorka snaží svou etnomuzikologickou erudici spojit s metodou *oral history* – k metodě odkazuje především ve svém úvodním textu (s. 15), v dalších částech pak zveřejňuje dlouhé rozhovory se čtyřmi muzikanty o roli hudby v jejich životě.

Rozhovory se zaměřují na hudební kořeny a vývoj každého z umělců – jak byly jejich rodiny spjaty s hudební tradicí, jak samotní umělci vnímali hudbu od dětství, kdy na co začali hrát, kým a čím se nechali ovlivnit a jaké hudbě (či jakým hudebním projektům) se věnovali v době pořízení rozhovorů. Rozhovory byly nahrány od jara 2016 do podzimu 2017 a jsou řazeny chronologicky podle doby setkání, zároveň lze říci i od zástupkyně nejstarší generace po zástupce generace nejmladší. Od umělkyně a romské aktivistky, organizátorky různých aktivit pro děti, paní Olgy Fečové (roč. 1942) po nejmladšího umělce, kytaristu, zpěváka, skladatele i textaře skupiny Le čhavendar, vzděláním romistu Jana Duždu (roč. 1985). Mezi nimi stojí dva zástupci střední generace, Josef Fečo (basista, cimbalista a jazzový muzikant, pedagog, vnuk Olgy Fečové) je o devět let mladší (roč. 1978) než následující Pavel Dirda (klávesista, frontman již zaniklé kapely Gulo čar, nyní hudebně aktivní člen křesťanského sboru, nar. 1969). Všechny rozhovory jsou doprovázeny převážně barevnými fotografiemi z rodinných alb i snímky autorky (Z. Jurkové) z koncertů a setkání. Dva z rozhovorů vedla pouze Z. Jurková, dvou z nich se zúčastnili i její studenti. Tři z rozhovorů se realizovaly v Praze a jeden (s P. Dirdou) v Brně.

Odpovědi jednotlivých umělců referují o proměnách hudebnosti jednotlivých rodin a komunit v různých obdobích a zároveň mezi nimi dochází k jejich vzájemnému potvrzování i doplnění. Jednotlivé romské osobnosti formulují své odpovědi na otázky týkající se významu romské hudby a muzicírování, často ve svých formulacích překračují rámec stanovené otázky a dostávají se do oblasti duchovní i do sféry muzikantské etiky – jistě i díky tazatelce, v níž zřejmě vnímají vhodného adresáta pro takové odpovědi. V hloubce otištěných rozhovorů a estetické stránce publikace spočívá podle mne její největší přínos. Onen přesah do „filozofování o hudebnosti“ je patrně nejsilněji zastoupený v rozhovoru s J. Fečem, jenž přemýšlí nad uměním v životě lidí takto: „Jakékoliv umění vyvolává v akterovi, umělci, určitý druh projevu. A ten projev může být buď pokorný, nebo je to agresivní projev, anebo je to uctivý, těch spekter je víc“ (s. 68) a dále říká: „My [...] doma měli tu hudbu spojenou s Bohem“ (tamtéž). Tuto myšlenku dále vysvětluje tím, že hudba je dar od Boha a že s tímto postojem se snaží ovlivňovat i nastupující generaci. I děti se snaží vychovávat tak, „že k hudbě mají přistupovat s obrovskou pokorou [...], to je obrovský dar, když někdo může dělat to, co ho baví, to, co má rád, a může tím předávat radost druhým“ (s. 68–69). Dále mluví o zodpovědnosti k daru hudby, důvěře, kterou musí jako učitel u svých žáků budovat, o úctě a respektu k druhým muzikantům (s. 69). Právě na vytrácení respektu vůči starším muzikantům či mezi muzikanty obecně si v závěru rozhovoru stěžuje (s. 70). Jeho slova doplňují i potvrzují také ostatní. Např. jeho babička, paní Olga Fečová, vzpomíná na vztahy mezi muzikantskými rody na Slovensku takto: „Co se mi nejvíc líbilo na těch starých muzikantech, že nešli jeden proti druhému [...]. [...] Neodebírali si kšefty. [...] Byla mezi muzikanty obrovská úcta“ (s. 27). Silné spirituální sejetí romských hudebníků s vírou v Boha potvrzuje i Pavel Dirda, jenž navíc zdůrazňuje také snahu tvůrců romských písní a hudebníků pozvednout a podpořit emancipaci Romů (s. 91). Nejmladší ze zpovídaných umělců, Jan Dužda, jenž o svých hudebních začátcích a vlivech, které během svého hudebního vývoje vstřebával, vypráví nejpodrobněji, definuje pro sebe hudbu jako „životní filozofii“ (s. 109). Dále vysvětluje: „Pro mě je to univerzální jazyk ke komunikaci. Vyjádření pocitů, myšlenek a všeho toho, co se ve vás děje, tím nejpřímějším způsobem, kterým to jde, ale zároveň beze slova. [...] je to asi to nejdůležitější, co mě v životě potkalo, protože [...] mně hudba otevřela i filozofické otázky, který v každém jsou“ (tamtéž). I on svou zkušeností potvrzuje, že důležité je vnímat hudbu jako dar, díky kterému se může stát lepším člověkem (s. 110), že ono hledání harmonií, cvičení se v naslouchání je u skutečných muzikantů zákonitě spjato s pokorou a respektem. Jeho odpovědi vychází i z vlastních zkušeností s pedagogickou prací (ze spolupráce s Idou Kelarovou na workshopech a se Společností pro kreativní vzdělávání) a dochází až k závažným otázkám identity mladých Romů. „Když nevíme, kdo jsme, nevíme, kam patříme. Když tohle nevíme, tak nebudeme nikdy v životě šťastný a spokojený. Takže my nemůžeme v žádném případě udělat ze sebe Čechy, ale taky se nesmíme před Čechy zavírat“ (s. 118). Formuluje vlastní trefné přirovnání, v němž hranici mezi Romy a Neromy popisuje jako řeku, kterou jsou Romové tlačeni přeplavat, ale je pro ně ideální nedoplout na druhý břeh, lepší je zůstat mezi oběma břehy, aby stále viděli na břehy oba, a mohli tak čerpat jak z romské, tak i české kultury (s. 117).

V knížce ovšem lze nalézt i další roviny, které stojí za zmínku, např. jazyk jednotlivých umělců, jenž se liší v pojmech a slovních spojeních, kterými vystihují a podbarvují své myšlenky. Tak např. Josef Fečo jako jediný spontánně nahrazuje pojmy „Rom“, „romština“, „romský“ pojmy „gypsy“ (s. 62), „cikánština“ (s. 63) a „Romák“ (s. 65). Je sympatické, že v těchto detailech nedošlo k jazykové úpravě a skrze otištěný jazykový projev každého z informantů je možné vnímat jednotlivé osobnosti jako svébytné, s jejich specifickou dikcí, čímž autorka čtenářům zprostředkovává zážitek autentického setkání.

Sympatická je mi též autorčina snaha proložit i vlastní text pasážemi v romštině, a to již od počátečního osobního poděkování romským hudebníkům, jež měla možnost na své odborné

etnomuzikologické cestě potkat, a zároveň lituje, že se nenaučila romsky. Toto vlastní vyznání si nechala přeložit i do romštiny, a to Denisou Mikovou, která je též autorkou překladů romských písňových textů do češtiny. Právě u romštiny jsem ovšem litovala, že text zjevně neprošel redakcí: např. *prindžardom* je zapsáno jako „prindardom“ (s. 4), název souboru *Čhavorikani luma* (s. 38) alternuje s chybným *Čhavorikano luma* (např. s. 6, 10, 16, 17, 39),¹ nebo *gulí čar* (které mělo dát název kapele Gulo čar) je chybně odvozováno od slova čaro, které je navíc přeloženo jako „hrnec“ (s. 76).² Takovéto chyby by nemusely zůstat bez povšimnutí, stejně jako chybně uvedené jméno Davida Tišera, jenž je zmíněn na s. 60 jako David Tyšer (ovšem na s. 116 je uveden správně), nebo v místních názvech slovenských obcí: Tulčemeš (s. 96, správně Tolčemeš,³ odtud pocházel hudební rod otce J. Duždy), Doubrava (s. 73, odkud pocházel otec P. Dirdy – zde by čtenáře mohlo zajímat, o kterou Dúbravu či snad Dúbravy šlo, mohlo by jít např. o ty mezi Zvolenem a Detvou, odkud a z jejichž okolí pochází mnoho významných romských hudebníků, ovšem informaci zde nenalezne).

Je patrné, že každý z rozhovorů je postaven na jednom setkání a že ke škodě výsledného textu nedochází k ověření jednotlivých zmíněných momentů, náročnějším badatelům bude v této knížce chybět kritický přístup ke konkrétním vyjádřením, jejich ověřování, doplňování a ozřejmování (z čehož následně vyplývají i výše zmíněná drobná pochybení). Zároveň je ovšem jasné, že tato čtivá kniha si najde mnohé čtenáře jak mezi hudebníky (romskými i neromskými), tak mezi antropology, etnomuzikology, a může se stát metodologickou inspirací i dalším badatelům. Díky anglickému překladu může být dalším zdrojem poznání o hudbě Romů v ČR (viz dříve Jurková 2013, Andrš 2014) i pro zahraniční zájemce neovládající češtinu. A pro všechny čtenáře knížka skvěle plní svůj hlavní cíl: jakoby v autentických výpovědích a jedné reportáži (tedy v pomyslných nastříhaných záběrech z terénu) kniha dokumentuje význam hudby v rodinách, které je možné označit jako příslušné k rodům tzv. muzikantským, jež se po více generací hudbě aktivně věnují a svou lásku k muzice předávají z generace na generaci. A je třeba zdůraznit, že autorce patří velké uznání. Sama – ač ukrytá za svými otázkami – musela zjevně alespoň nonverbálně podněcovat všechny čtyři hlavní protagonisty, kteří s ní sdíleli své úvahy, aby nezůstali jen u povrchu a ponořili se do hledání hlubších odpovědí. Kdo zná Zuzanu Jurkovou, jistě si ji umí představit, jak svou živou gestikulací a energičností všechny čtyři zpovídáné muzikantské osobnosti průběžně ujišťovala, že právě jejich přemýšlení o hudbě a hledání odpovědí na její otázky jsou pro ni velmi zajímavé. Prostor v knize, jež jim poskytla, jí vyprávějící pomohli bohatě vyplnit svými osobními zkušenostmi i moudrosti.

Lada Víková⁴

1 Je pravdou, že tato nejednotnost a zároveň chyba se vyskytuje i v názvu a některých příspěvcích na facebookové stránce spolku (<https://ar-ar.facebook.com/pg/chavorikano.luma/posts/>). Po hlubším pátrání zjišťuji, že v r. 2003 žádala organizace o dotaci pod názvem Čhavorikani luma – Dětský svět, Neratovice, ovšem po přesídlení do Krupky se registrovala jako: ČHAVORIKANO LUMA – kroužek her a nápadů, z.s., Krupka (<https://rejstrik-firem.kurzy.cz/65602773/chavorikano-luma-krouzek-her-a-napadu-z-s/>). Slovo *luma* (svět) je však v romštině podstatné jméno ženského rodu, tedy název – *Čhavorikaňi luma* je gramaticky správný.

2 Ve skutečnosti *o čaro* = mísa, *e čar* = tráva (z toho *gulí čar* = sladká tráva); hrnec je romsky *e piri*, tedy dochází zde k posunutí a chybám (záměně dvou substantiv podobného slovního základu, ale různých rodů, a navíc k záměně slov mísa a hrnec), které nejsou nijak okomentované a uvedené na pravou míru.

3 Od r. 1948 nese tato obec název Šarišské Sokolovce (původní název Tolčemeš pocházel ze zkomoleného maďarského názvu Tóthsólyom, tedy Slovenský sokol) – viz <https://www.sarisskesokolovce.sk/historia-obce.phtml?id3=73404>

4 Autorka je asistentkou na Fakultě filozofické Univerzity Pardubice a doktorandkou na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. E-mail: lada.vikova@seznam.cz

Literatura:

- Andrš, Z. 2014. *The Song Folklore of the Roma in the Slovak and Czech Republic: Ethnosemantic and Ethnohistorical Approach*. Praha: Kher.
- Jurková, Z. 2013. *Tóny z okrajů: Hudba a marginalita / Sounds from the Margins*. Praha: FHS UK a Kher.